

Legal and political science is, in fact, a post-nonclassical stage in the development of political science, which determines its originality in terms of subject and methodological aspects. Formed on the border of political science and jurisprudence, legal and political science is an integrative system of knowledge that combines the cognitive resources of both sciences.

Legal and political science aims to cover a fairly wide range of issues of state-legal construction. At the same time, the specificity of legal political science is that it focuses on the study of the political constituent of law, studying the socio-political conditions of the exercise of law, the influence of political phenomena and processes on the creation and functioning of legal norms. That is, it is interested in law not as a set of certain norms, their nature and character, but above all the political conditionality of law throughout the system of socio-political factors, its mechanism of action and effectiveness in regulating political relations.

Key words: law, political science, legal political science, post-non-classical science, democracy.

DOI: 10.33663/0869-2491-2020-31-445-452

УДК 342.4

О. М. СТОЙКО,
доктор політичних наук *
ORCID 0000-0002-1021-5270

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ РЕФЕРЕНДУМОВ У КРАІНАХ ЄВРОСОЮЗУ

Розглянуто еволюцію закріплення референдуму в конституціях держав Євросоюзу. Виділено та проаналізовано особливості його ініціювання, проведення та імплементації результатів у «старих» і «нових» членах Союзу. Зроблено висновок, що молоді демократії лідирують у використанні цього інструменту прямої демократії як для легітимзації рішень влади, так і залучення громадян до процесу прийняття рішень.

Ключові слова: референдум, конституція, демократія, транзит, громадські ініціативи, парламент, президент.

Стойко О. М. Институционализация референдумов в странах Евросоюза

Рассмотрена эволюция закрепления референдума в конституциях государств Евросоюза. Выделены и проанализированы особенности его инициирования, проведения и имплементации результатов в «старых» и «новых» членах Союза. Сделан вывод, что молодые демократии лидируют в использовании этого инструмента прямой демократии как для легитимации решений власти, так и вовлечения граждан в процесс принятия решений.

Ключевые слова: референдум, конституция, демократия, транзит, общественные инициативы, парламент, президент.

Stoyko Olena. Insttutalization of referendum in EU countries

The evolution of the referendum institutionalization in the constitutions of the EU states is considered. The peculiarities of its initiation, realization and implementation of results in the «old» and «new» members of the Union are highlighted and analyzed. It is concluded that young democracies are pioneering in using this tool of direct democracy both to legitimize government decisions and to involve citizens in the decision-making process.

Key words: referendum, constitution, democracy, transit, public initiatives, parliament, president.

* **Stoyko Olena**, Doctor of Political Sciences

Вступ. Протягом XX ст. дедалі більше європейських країн прийняли законодавство, що уможливило використання референдумів. На сьогодні у більшості членів Євросоюзу конституція встановлює правила, за якими проводяться референдуми, а в деяких країнах проведення плебісцитів вписане в окремому законі. В Україні наразі відсутнє законодавство, яке б регулювало проведення загальнонаціонального референдуму, що актуалізує необхідність вивчення європейського досвіду у цій сфері.

Огляд літератури. Референдуми як інструмент прямої демократії, механізм активізації участі громадян, спосіб легітимації політичного режиму перебуває у центрі уваги зарубіжних та вітчизняних дослідників. Протягом останнього десятиліття ця проблема досліджувалися М. Квортрупом¹, Ф. Мендесом², Л. Морелем³, М. Сеталою⁴, С. Хагом⁵, С. Холландером⁶. Серед вітчизняних дослідників питаннями плебісцитів займалися О. Бондар⁷, К. Вітман⁸, О. Дашковська⁹, С. Дерев'янка¹⁰, А. Крутько¹¹, В. Погорілко¹² та ін.

Мета та завдання дослідження. Проаналізувати європейську практику законодавчого забезпечення реалізації права громадян на безпосередню участь у процесі прийняття рішень шляхом проведення референдуму.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Євросоюзі конституція лише п'яти країн не передбачає проведення загальнонаціонального референдуму (Бельгія, Кіпр, Нідерланди, Німеччина та Чехія). При цьому в Нідерландах законодавство про плебісцити діяло у період 2002–2005 та 2015–2018 років, але не передбачено в Основному законі. Саме в останній проміжок, у 2016 р., Амстердам провів консультативний референдум щодо ратифікації угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у якому взяли участь 32 % виборців, з яких 61 % (тобто приблизно п'ята частина усіх громадян з правом голосу) проголосували проти угоди. У Чехії конституція містить згадку про загальнонаціональний референдум, відзначаючи, що його проведення має регулюватися спеціальним законом, який так і не був прийнятий.

Перш ніж перейти до класифікації членів ЄС за практикою референдумів слід окремо виділити Велику Британію, в якій референдуми не мали офіційного статусу до початку XXI ст. через відсутність кодифікованої конституції. З 2000 р. проведення референдумів регулюється спеціальним законом, що визначає перелік правил для організації референдумів. Навіть більше, положення про референдум були розширені у 2011 р., коли парламент прийняв Закон про Європейський Союз (втратив чинність у 2018 р. у зв'язку з підготовкою до виходу з ЄС), що вимагав обов'язкового проведення референдуму щодо підписання будь-яких європейських угод.

Решта держав – членів ЄС можна поділити на три групи, в яких інституціоналізація референдумів відбулася згідно з хвилями демократизації, запропонованими С. Гантінгтоном¹³. Перша група представлена країнами, що одними з перших у світі почали процес демократизації і закріпили в конституції положення про референдуми ще напередодні Другої світової війни. До них належать: Люксембург (референдуми запроваджені в 1868 р.), Данія (положення про референдум були закріплені у 1915 р., а розширені в 1953 р.); Ірландія (положення про референдуми датуються 1922 р., однак вони були обмежені в 1937 р.); Швеція (впровадила в 1922 р., розширила в 1980 р.), Австрія – впровадила у конституцію в 1929 р.

До другої групи належать країни, що почали процес демократизації у результаті падіння авторитарних режимів або деколонізації в 1945–1990-х р., що зумовило прийняття нових конституцій, у яких містилася згадка про референдуми. До неї входять Греція, Італія, Іспанія, Мальта, Португалія, Фінляндія та Франція. При цьому Фінляндія стала єдиною країною, яка вперше запровадила референдум у 1987 р., а решта мали досвід його використання. В Італії референдум був інституціоналізований у конституції 1948 р., прийнятій після падіння фашистського режиму, а можливості щодо його проведення розширені в 1970 р. При цьому за часів правління Б. Муссоліні було проведено два референдуми – в 1929 та 1934 р.

У Франції положення про референдум були прийняті одночасно із набуттям чинності Конституцією Четвертої республіки в 1946 р. та розширені в 1958 та 2015 р. У Греції, Іспанії та Португалії законодавче оформлення референдуму у 70-х роках ХХ ст. збіглося з прийняттям нової демократичної конституції після краху авторитарних режимів, у яких цей інструмент прямої демократії використовувався диктаторами. Мальта інституціоналізувала референдум у 1964 р. з прийняттям нової конституції, позбувшись статусу колонії Великої Британії.

Третя група – молоді демократії Центрально-Східної Європи, в яких положення про референдум були закріплені або ж повторені у конституціях після здобуття незалежності з 1989 р. Майже всі ці країни, на відміну від країн другої групи, мали досвід плебісцитів або ж він був передбачений законодавством. У країнах Балтики референдум був закріплений у соціалістичних конституціях, а у Польщі, Чехословаччині та Болгарії референдуми проводилися для зміцнення комуністичного режиму. Прикметно, що після здобуття незалежності Прага не включила згадку про референдум до конституції 1993 р.

Впровадження чи відновлення положень про референдум зазвичай відбувалися, коли країни приймали нову конституцію. Так, в Ірландії конституція 1922 р. передбачала проведення національного плебісциту за ініціативою громадян. Однак це положення не увійшло до тексту конституції 1937 р., що зробило Ірландію винятком з-поміж європейських країн, оскільки законодавство про референдум обмежило можливості використання цього інструменту прямої демократії, а не розширювало¹⁴.

Є значні розбіжності між країнами щодо типу референдуму. Найбільш звичною є практика ініціювання референдумів членами законодавчого органу: такий спосіб передбачений майже у всіх країнах, де загальнонаціональні референдуми виписані у конституції чи регулюються спеціальним законом. Станом на 1 січня 2018 р. в 11 країнах ЄС громадяни могли ініціювати референдум щодо наявних законопроектів або громадських ініціатив. Такі референдуми значною мірою обмежені в ЦСЕ: конституції Естонії, Польщі, Румунії та Чехії не передбачають проведення плебісцитів за ініціативою громадян. Аналогічна ситуація і у 17 «старих» країнах ЄС (ЄС17), в яких громадяни позбавлені можливості провести загальнонаціональний референдум, за винятком Італії, Люксембургу та Мальти (*табл.*) .

Види референдумів у країнах Євросоюзу

Мета	Представництво Суверенітет представницького органу	Участь Народний суверенітет
Агрегація Захит більшості	<i>Референдуми парламентської більшості</i> (Австрія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Естонія, Іспанія, Латвія, Люксембург, Мальта, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Хорватія, Швеція) <i>Президентський референдум</i> (Польща, Румунія, Франція, Хорватія)	
Інтеграція Захист меншості	<i>Референдум парламентської меншості</i> (Австрія, Данія, Ірландія, Італія, Іспанія, Литва, Люксембург, Польща, Словенія, Франція, Швеція)	<i>За народною ініціативою</i> (Болгарія, Італія, Люксембург, Латвія, Литва, Мальта, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія)

Проведення референдуму парламентською більшістю передбачене у 17 «старих» країнах-членах ЄС згідно спеціальним законом (табл.). А у Великій Британії, Естонії, Греції, Португалії та Фінляндії факультативні референдуми можуть бути проведені лише за пропозицією парламентської більшості. В Австрії, Іспанії, Люксембурзі, Польщі, Словенії та Швеції таке право надане і парламентській меншості (опозиції), але лише у випадку змін до конституції чи і/або поточних питань політики.

Парламентська більшість може ініціювати проведення загальнонаціонального плебісциту простою чи абсолютною більшістю депутатів, хоча кваліфікована більшість – три п'ятих від складу парламенту – вимагається в Естонії (для референдуму про зміни до конституції), Словаччині (у випадку відкликання президента) та Греції. У такому випадку опитування громадян має продемонструвати підтримку певного законопроекту чи рішення парламенту.

У більшості країн, де референдум проводиться за ініціативою парламентської більшості, він може стосуватися будь-яких питань чи законодавчих пропозицій, що дає депутатам ще один інструмент контролю за порядком денним. Це, однак, відрізняє ЄС17 від новачків із ЦСЄ: у більшості країн ЄС17 народні обранці можуть проводити референдум з приводу будь-якої законодавчої ініціативи, іноді за винятком певних конституційних питань, тоді як у більшості країн ЦСЄ влада більшості проводити референдум обмежена особливими вимогами щодо його предмета.

Також є відмінність між ЄС17 і ЦСЄ, коли йдеться про застосування вимог щодо кількості учасників голосування та імплементації результатів референдуму. У більшості держав ЄС17 законодавство про референдуми парламентської більшості не вимагає виконання низки критеріїв (зокрема щодо явки), і вони мають переважно дорадчий характер. Проте у Греції ці референдуми вимагають певного порогу явки (не менше 40 % у випадку питань, що становлять національний інтерес, або ж 50 % – з важливих соціальних проблем), і вони мають обов'язковий характер. Також у Португалії референдуми парламентської більшості вимагають кворуму: більшість виборців мають проголосувати, щоб результати плебісциту набули обов'язкового характеру. У Великій Британії референдуми в принципі є дорадчими і проводяться до голосування в парламенті.

Хоча вимог щодо кворуму немає, але більшість у парламенті може прийняти інше рішення. На відміну від цього у більшості країн ЦСЕ референдум парламентської більшості має кворум і є, відповідно, обов'язковим.

У двох напівпрезидентських режимах ЄС (Румунії та Франції) президент може ініціювати референдум, при цьому в Румунії він не має обов'язкової сили. Президент також може ініціювати референдум у Польщі та Хорватії, проте в останній президент має заручитися підтримкою прем'єр-міністра, а в Польщі – лише у випадку змін до конституції (потрібна підтримка Сенату для проведення плебісцитів з питань, що належать до національних інтересів). В Ірландії (у випадку референдуму парламентської меншості) та Португалії (у випадку референдуму парламентської більшості), президент також має останнє слово щодо проведення референдуму.

У більшості випадків президентські референдуми спрямовані на підтримку прийняття певного рішення, оскільки президент зазвичай належить до партії, що має більшість місць у парламенті. Президентські референдуми можуть також контролювати процес прийняття рішень, коли мають за мету накладати вето на законопроекти, подані парламентською більшістю. Але такий варіант можливий лише в період коабітації, коли президент не є членом партії, що контролює більшість місць у парламенті. Так, у 2007 р. президент Румунії Т. Басеску провів референдум щодо своєї відставки, на якому більшість учасників висловилися проти. Однак у 2012 р. знову був проведений референдум його імпічменту, на якому 87 % підтримали цю пропозицію, однак через низьку явку (46 %) він був визнаний Конституційним судом таким, що не відбувся.

Референдум парламентської меншості передбачений лише в 11 країнах ЄС, більшість з яких є консенсусними демократіями. Винятком є Франція, Ірландія та Іспанія, які належать до мажоритарних демократій. Однак в Іспанії парламентська меншість може лише ініціювати голосування про внесення змін до конституції, що має дорадчий характер. В Ірландії парламентська меншість може ініціювати референдум, але президент дає згоду, що не можна вважати чистим прикладом референдуму парламентської меншості. Цікаво, що в ЦСЕ такі референдуми спрямовані на контроль процесу прийняття рішень, можливі лише в Литві, Польщі, Словенії та проводяться доволі рідко.

Референдуми парламентської меншості зазвичай контролюють процес прийняття рішень: опозиція може ініціювати референдум щодо законопроектів, поданих та підтриманих правлячою більшістю. Це стосується насамперед тих законів, які ще не набрали чинності. В Італії ради п'яти регіональних рад можуть ініціювати референдум для вето чинних нормативно-правових актів. Якщо право ініціювати надається опозиції, то вона це може зробити з широкого переліку питань, а результати голосування є, як правило, обов'язковими. У деяких країнах (Австрії, Іспанії, Люксембурзі, Польщі та Швеції) парламентська меншість може провести референдум лише щодо зміни конституції, а не поточних законопроектів.

Що стосується референдумів за ініціативою громадян, то на початок 2018 р. його можна провести в 11 країнах ЄС, переважно у молодих демократіях. У Латвії громадяни можуть ініціювати референдум щодо законопроектів, поданих парламентом (тобто йдеться про вето громадян як інструмент контролю за законотворчістю парламенту), а також пропозицій самих громадян. В Італії, Люксембурзі, Мальті, Словенії завданням цих голосувань є лише контроль за рішеннями.

В Люксембурзі громадяни можуть тільки накладати вето на зміни до конституції; у Мальті громадяни позбавлені можливості ініціювати плебісцит щодо зміни конституції. В Латвії, Люксембурзі та Словенії громадяни можуть ініціювати референдум про недавно схвалені закони, але які ще не набрали чинності. В Італії та Мальті референдуми можуть ініціюватися щодо законів, що вже набрали чинності і, за позитивної відповіді, означають їх скасування. Окрім Латвії, референдуми за ініціативою громадян на підтримку рішень (чи за громадянською ініціативою) передбачені в Болгарії, Литві, Словаччині, Хорватії та Угорщині. Відповідно, жодна розвинена демократія ЄС не дає громадянам права ініціювати референдум щодо власних пропозицій.

При цьому вимоги до референдумів з громадянських ініціатив є жорсткішими: у більшості випадків певні питання виключенні з переліку; встановлюється поріг явки. Відповідно, результати таких референдумів мають обов'язковий характер в усіх країнах, якщо виконані вимоги щодо явки і кількості голосів. Винятком є Нідерланди, де вето громадян на законопроекти є дорадчим попри виконання вимог. При цьому серед країн є значні відмінності щодо легкості ініціювання такого виду плебісциту. Найбільш складно це зробити у Хорватії, де підписи 10 % електорату (близько 400 тис. осіб) слід зібрати протягом 15 днів. У Болгарії, Латвії, Литві, Люксембурзі, на Мальті та у Словаччині ініціювання громадянського референдуму вимагає підписів 7–10 % виборців, на збір яких дається більше часу – 2–3 місяці. Ще легше це зробити в Італії, Угорщині та Словенії. Так, в Італії треба зібрати 500 тис. підписів (1 %) за три місяці.

Щодо предмета референдуму, то серед старих членів ЄС найбільш популярними є питання інституційного устрою держави – 53 (насамперед через обов'язковість проведення плебісцитів щодо змін до конституції в окремих державах), документів Євросоюзу – 33, моральних питань (аборти, одностатеві шлюби), економічна політика тощо.

Доволі активно плебісцитами послуговуються нові члени ЄС: у період 1990–2017 рр. було проведено 97 голосувань у 11 країнах ЦСЄ порівняно з 24 в ЄС15 за той же період. У ЄС28 123 з 284 референдумів, проведених у період 1950–2017 р., були ініційовані громадянами (43 %), 26 % – були обов'язкові референдуми, а 33 % – пропонувалися парламентаріями. Особливість ЦСЄ полягає у тому, що майже половина плебісцитів ініціювалася громадянами і проводилася в більшості країн, а не в кількох. Крім того, в деяких країнах регіону громадяни також ініціювали референдум щодо народних ініціатив. Загалом на 42 плебісцитах було отримано позитивне рішення, а на 13 накладено вето. Загалом лише 35 % зі 114 референдумів були ініційовані органами державної влади (парламентом і президентом), а 19 (17 %) мали зобов'язальний характер. При цьому слід відзначити, що 35 з 55 референдумів за народною ініціативою були визнані такими, що не відбулися через низьку явку.

Висновки. Отже, як свідчить історія впровадження плебісцитів у практику політичних процесів у країнах Європи, вони тісно пов'язані з демократичним транзитом: чим пізніше приймається конституція, тим більше можливостей у

громадян використовувати референдуми не лише для контролю законодавчого процесу в парламенті (підтримка чи вето певного рішення чи законопроекту), а й формувати порядок денний – пропонувати власні ініціативи для розгляду органами державної влади. Відповідно, є очевидні відмінності між практикою проведення референдумів у «старих» і «нових» членах Євросоюзу, оскільки останні набагато активніше їх використовують та надають громадянам реальні важелі впливу на державну політику шляхом проведення плебісцитів щодо народних ініціатив.

1. *Qvortrup, M.*, ed. 2014. *Referendums Around the World: The Continued Growth of Direct Democracy*. Houndmills : Palgrave Macmillan. 2. *Mendez, F., M. Mendez, and V. Triga*. 2014. *Referendums and the European Union: A Comparative Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press. 3. *Morel, L., and M. Qvortrup, eds*. 2018. *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. Abingdon: Routledge. 4. *Setälä M., and Schiller T*. 2009 *Referendums and Representative Democracy: Responsiveness, Accountability, and Deliberation*. Abingdon: Routledge. 5. *Hug, S., and G. Tsebelis*. 2002. *Veto Players and Referendums Around the World*. *Journal of Theoretical Politics*, 14 (4): 465–515. 6. *Hollander, S*. 2019. *The Politics of Referendum Use in European Democracies*. Houndmills Palgrave Macmillan. 7. *Бондар М. Ю.* Конституційний референдум : теорія та практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2017. 220 с. 8. *Вітман К. М.* Роль референдуму в етнополітичних процесах пострадянського простору. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* 2013. Вип. 48. С. 165–174. 9. *Дашиковська О.* Референдум як інститут безпосередньої демократії: досвід зарубіжних країн. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1(60). С. 235–240. 10. *Дерев'яно С. М.* Політико-правові засади референдумів в Україні. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2011. 847 с. 11. *Крутько А. Л.* Народна законодавча ініціатива: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с. 12. *Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л.* Референдуми в Україні: історія та сучасність: монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 248 с. 13. *Huntington, S. P*. 1991. *The Third Wave : Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma: University of Oklahoma Press. 14. *Gallagher, M*. 1996. *Ireland : The Referendum as a Conservative Device? In The Referendum Experience in Europe*, ed. M. Gallagher and P.V. Uleri, 86–105. Houndmills: Macmillan Press.

References

1. *Qvortrup, M.*, ed. 2014. *Referendums Around the World: The Continued Growth of Direct Democracy*. Houndmills: Palgrave Macmillan. 2. *Mendez, F., M. Mendez, and V. Triga*. 2014. *Referendums and the European Union: A Comparative Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press. 3. *Morel, L., and M. Qvortrup, eds*. 2018. *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. Abingdon: Routledge. 4. *Setälä M., and Schiller T*. 2009 *Referendums and Representative Democracy: Responsiveness, Accountability, and Deliberation*. Abingdon: Routledge. 5. *Hug, S., and G. Tsebelis*. 2002. *Veto Players and Referendums Around the World*. *Journal of Theoretical Politics*, 14 (4): 465–515. 6. *Hollander, S*. 2019. *The Politics of Referendum Use in European Democracies*. Houndmills Palgrave Macmillan. 7. *Bondar M. Yu.* Konstytutsiyni referendum: teoriia ta praktyka: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Odesa, 2017. 220 s. (ukr) 8. *Vitman K. M.* Rol referendumu v etnopolitychnykh protsesakh postradianskoho prostoru. *Aktualni problemy polityky: zb. nauk. pr.* 2013. Vyp. 48. S. 165–174. (ukr) 9. *Dashkovska O.* Referendum yak instytut bezposerednoi demokrati: dosvid zarubizhnykh krain. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2010. № 1(60). S. 235–240. 10. *Derev'ianko S. M.* Polityko-pravovi zasady referendumiv v Ukraini. Ivano-Frankivsk: Misto-NV, 2011. 847 s. (ukr) 11. *Krutko A. L.* Narodna zakonodavcha initsiatyva: teoretyko-pravovi aspekt: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk:

12.00.01 / Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2017. 20 s. (ukr) **12.** *Porhorilko V. F., Fedorenko V. L.* Referendумы в Украине: istoriia ta suchasnist: monohrafiia. Kyiv : Instytut derzhavy i prava im. V.M.Koretskoho NAN Ukrainy, 2000. 248 s. (ukr) **13.** *Huntington, S. P.* 1991. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Oklahoma: University of Oklahoma Press. **14.** *Gallagher, M.* 1996. Ireland: The Referendum as a Conservative Device? In *The Referendum Experience in Europe*, ed. M. Gallagher and P.V. Uleri, 86–105. Houndmills: Macmillan Press.

Stoyko Olena. Institutionalization of referendum in EU countries

The evolution of the referendum institutionalization in the constitutions of the EU states is considered. The peculiarities of its initiation, realization and implementation of results in the «old» and «new» members of the Union are highlighted and analyzed. It is concluded that young democracies are pioneering in using this tool of direct democracy both to legitimize government decisions and to involve citizens in the decision-making process.

The history of the introduction of plebiscites into the practice of political processes in European countries shows, that they are closely linked to democratic transit: the later the constitution is adopted, the more opportunities for citizens to use referendums not only to control the legislative process in parliament (support or veto certain decisions, draft laws), but also to formulate an agenda - to propose their own initiatives for consideration by public authorities. Accordingly, there are obvious differences between the referendum practices of the «old» and «new» members of the European Union, since the latter are much more active in using them and give citizens real leverage on public policy by holding plebiscites on popular initiatives.

Key words: referendum, constitution, democracy, transit, public initiatives, parliament, president.

DOI: 10.33663/0869-2491-2020-31-452-460

УДК 321.01+340.1

В. П. ГОРБАТЕНКО,

доктор політичних наук, професор^{*}

ORCID: 0000-0002-2400-954X

ПРИНЦИПИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізовані принципи політико-правових досліджень як важливий напрям, теоретико-практичний потенціал якого спрямований на оптимізацію управління державою і суспільством. До основних таких принципів віднесені: гносеологічний, системності, інтегративний, альтернативності, координації теорії і практики. На цьому тлі здійснено осмислення необхідності поєднання політичних і правових знань; визначення їх характеристики основних принципів політико-правових досліджень; виявлення їх змісту, спрямування й особливостей застосування.

Ключові слова: політика, право, політико-правові дослідження, політико-правові знання, принципи політико-правових досліджень.

Горбатенко В. П. Принципы политико-правовых исследований

Проанализированы принципы политико-правовых исследований как важное направление, теоретико-практический потенциал которого способствует оптимизации управления государством и обществом. К основным таким принципам отнесены: гносеоло-

^{*} **Gorbatenko Volodymyr**, Doctor of Political Sciences, , Full Professor